

İSTANBUL HACI SELİM AĞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ AZİZ AHMUD HÜDAİ EFENDİ KOLEKSİYONU YAZMALARINDA BULUNAN EBRU ÖRNEKLERİ

Elif ÖZPALA¹

MAKALE BİLGİSİ

Gönderim Tarihi : 18.10.2023
Kabul Tarihi : 19.12.2023
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024

Anahtar Kelimeler:

Ebru
Hacı Selim Ağa Kütüphanesi
Sanat
Sanat Tarihi
Yazmalar

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Öz

İslam sanatları arasında önemli bir yere sahip olan ebru sanatının tarihine baktığımızda ne zaman ve nerede yapıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kâğıt süsleme sanatı olarak ortaya çıkmış olan ebru, hat ve cilt sanatları ile birlikte kullanılmıştır. Önceleri yazmaların ciltlerinde, yan kâğıtlarında, bir murakkanın yazı kıtalarının etrafındaki pervazlarda kullanılan ebru sanatı sonrasında ise müstakil bir sanat dalı olmuştur.

Ebru, suyun yüzüne yapılan rengarenk bir nakıştır. Yapımı kısaca şu şekilde gerçekleştirilir; kitre ve benzeri maddeler yardımı ile kıvamı artırılmış su ebru yapılacak teknenin içine konulduktan sonra at kılı ve gül dalından yapılan özel bir fırça yardımı ile içine öd ve su katılan doğal boyalar yüzeye serpilir. En son oluşan desen kâğıda aktarılır.

Çalışmanın amacı geçmiş yüzyıllarda yapılan ebruların bilinip incelenmesi olmuş ve bu doğrultu da Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Aziz Mahmud Hüdaî Efendi Koleksiyonu yazmalarında katalog taraması yapılmış ve yazmalarda bulunan ebrular tespit edilmiştir. Tespit edilen ebrular arasından 25 adet ebru desen, renk ve teknik açıdan anlatılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan ebrular; battal ebru, gelgit ebru, şal ebru, taraklı ebru, kumlu-kılçıklı ebru, hatip ebru, bülbülyuvası ebru ve çiçekli ebrulardan oluşmaktadır. Yüzyıllar önce yapılmış olan ebrularda hangi boyalar kullanılmış, hangi desenler hangi tekniklerle uygulanmış bunun tespiti yapılarak ebrular ele alınmıştır. Ayrıca değerlendirilen ebruların yer aldığı el yazması eserlerin künye bilgileri de verilmiştir.

Kaynakça Gösterimi: Özpala, E. (2024). İstanbul hacı selim ağa yazma eser kütüphanesi aziz mahmud hüdaî efendi koleksiyonu yazmalarında bulunan ebru örnekleri. *Journal of Turkish Academic Novelty*, 1 (1), 1-20.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, e-posta: ozplef.81@gmail.com

TYPES OF MARBLES IN ISTANBUL AZİZ MAHMUD HUDAI EFENDİ WRITTEN WORKS COLLECTION IN HACI SELİM AĞA WRITTEN WORK LIBRARY

 0009-0000-2504-4032

ARTICLE INFO

Received : 18.10.2023
Accepted : 19.12.2023
Online Published : 15.06.2024

Keywords:

Ebru
Hacı Selim Ağa Library
Art
Art History
Manuscripts

RESEARCH ARTICLE

ABSTRACT

When we look at the history of the art of marbling, which has an important place among the Islamic arts, there is no definite information about when and where it was made. Marbling, which emerged as a paper decoration art, was used with calligraphy and bookbinding art. The art of marbling, which was previously used on bindings, side papers of manuscripts, and on the sills around the writing stanzas of a "murakak", became an independent branch of art.

Marbling is a colorful embroidery made on the surface of the water, and its production is briefly carried out as follows. After the water, whose consistency has been increased with the help of tragacanth and similar substances, is placed into the vessel where marbling will be done, natural dyes containing gall and water are sprinkled on the surface with the help of a special brush made of horse hair and rose branches. The final pattern is transferred to paper.

The aim of the study is to know and examine the marblings which were made in the past centuries. According to this direction, Hacı Selim Ağa Manuscripts Library and Aziz Mahmud Hudai Efendi collection manuscripts are researched, and the marblings found in the manuscripts are determined. Among the marbling patterns identified, twenty-five marbling patterns were explained and evaluated in terms of color and technique. Marblings, which are evaluated, consist of "battal" marbling, tidal marbling, "hatip" marbling, nightingale nest marbling, raft marbling, combed marbling, wavy marbling, sand-herringbone marbling and floral marbling. Marblings were discussed by determining which dyes were used and which patterns were applied with which techniques centuries ago. In addition, the imprint information of the manuscripts containing the evaluated marbling is also given.

Citation Information: Ozpala, E. (2024). Types of marbles in istanbul aziz mahmud hudai efendi written works collection in haci selim aga written work library. *Journal of Turkish Academic Novelty*, 1 (1), 1-20.

GİRİŞ

Bu çalışmada geçmiş yüzyıllarda yapılmış olan kadim ebruların tespit edilmesi ve bu ebrularda kullanılan desen, renk ve tekniklerin bilinerek bu gün yapılan ebru sanatına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Çalışma Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Aziz Mahmud Hüdayi Efendi Koleksiyonu'nda gerçekleştirilmiştir.

Bânisinin matbah emini olduğu sırada Üsküdar'da, bir sıbyan mektebiyle birlikte yapımına başlanan kütüphane, avlu kapısının üstündeki Yesârî Mehmed Esad Efendi'nin hattıyla yazılmış inşa kitâbesine göre 1196 (1782) yılında tamamlanmış, vakfiyesi de Muharrem 1197'de (Aralık 1782) düzenlenmiştir. Günümüzde küçük bir bahçe içinde yer alan kütüphane binası, ön kısmında bir okuma salonu ile bunun arkasına sonradan eklenmiş, yüksekçe bir zemine oturan ve okuma salonuna basık bir kemerle açılan kitap deposu kısmı olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Başlangıçta Hacı Selim Ağa'nın vakfettiği 1200 civarında kitaptan oluşan kütüphane koleksiyonu zamanla Üsküdar'daki Kemankuş Emîr Hoca, Nurbânû Sultan, Bâbüssaâde Ağası Yâkub Ağa, Aziz Mahmud Hüdâyî kütüphanelerinin de katılmasıyla zenginleşmiştir. Kütüphane için II. Abdülhamid döneminde bir katalog hazırlanmıştır (Erünsal, 1996, s. 498).

Kütüphanede bugün 2988 yazma, 1375 matbu olmak üzere 4363 eser bulunmaktadır. Çalışmanın yapıldığı Aziz Mahmud Hüdayi Efendi koleksiyonunun da ise 806 aded yazma, 1342 aded matbu eser yer almaktadır. 806 aded yazma eser için katalog taraması yapılmış ve 188 aded ebru tespit edilmiştir. Tespit edilen ebrular arasından 25 adedi desen, renk ve teknik açıdan anlatılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan ebrular; battal ebru, gelgit ebru, şal ebru, taraklı ebru, kumlu-kılçıklı ebru, hatip ebru, bülbülyuvası ebru ve çiçekli ebrulardan oluşmaktadır.

1. Ebru Sanatı

Ebru, suyun yüzüne yapılan rengarenk bir nakıştır. Yapımı kısaca şu şekilde gerçekleştirilir; kitle ve benzeri maddeler yardımı ile kıvamlştırılmış su, ebru yapılacak teknenin içerisine konulduktan sonra at kılı ve gül dalından yapılan özel bir fırça yardımı ile içine öd ve su katılan doğal boyalar yüzeye serpilir. En son oluşan desen kâğıda aktarılır.

Türkistan'da ortaya çıktığına dair görüşler bulunan ebru sanatının Çağatayca'daki adı hare gibi, damarlı anlamına gelen 'Ebre' dir. İran'a gelen ebru sanatı burada bulutumsu, bulut gibi anlamlara gelen 'Ebrî' ya da su yüzü manasına gelen 'Abru' diye anılmıştır. Hindistan'da Abar adı ile bilinen sanat, Anadolu'da Ebru adını almıştır. 17. yüzyılın başlarında 'Türk Kâğıdı' adı ile Avrupa'ya giden ebru sanatı tüm dünyaya buradan yayılmıştır (Barutçugil, 2001, s. 33).

Bugün yapılan ebru üslubunun, XIII. yüzyılda Türkistan'da, Semerkant'ta ve XIV. yüzyılda İran coğrafyasında yapıldığına dair bazı kaynaklar bulunmaktadır. Ebru, İpek Yolu ve diğer ticaret yollarını kullanarak doğudan batıya ulaşmıştır. (Barutçugil, 2010, s. 59).

XVI. yüzyıl ortalarında Mîr Muhammed Tâhir tarafından Hindistan'da yapılmaya başlandığı rivayet olunan ebruculuğun, buradan İran'a ve daha sonra İstanbul'a kadar yayıldığı da kabul edilir (Derman, 1994, s. 80-82).

Topkapı Sarayında bulunan Arifi'nin 1539 tarihli Gûy-i Çevgan adlı eserindeki ebrular, Heratlı Mir Ali'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 1539 tarihli iki kıtasının bulunduğu ve Işık Yazan'ın kaydettiği Fuzuli'nin Hadîkatü's-süedâ adlı eserin bir kopyasında kullanılmış olan ebrular bugüne kadar tespit edilebilen en eski ebrulardır (Dere, 2007, s. 28). Tarihi olan en eski ebru kâğıtlarından biri de 1554 yılına ait bir Mâlîki Deylemi yazısıdır (Derman, 1977, s. 7).

Osmanlı döneminde açık renk desenli ebrulu kâğıtlar devlet belgelerinde ve resmi yazışmalarda zemin olarak kullanılmaya başlanmıştır (Barutçugil, 2001, s. 35).

2. Ebru Çeşitleri

Bu başlık altında; çalışma kapsamında yazma eserlerin ciltlerinde tespit edilen ebru çeşitlerine yer verilmiştir.

Battal Ebru: Ebrunun bilinen en eski tarzıdır. Diğer bütün desenleri hazırlayabilmek için yapılacak ilk aşama battal ebrudur. Boyalar teknenin yüzeyine serpilir ve herhangi bir işlem yapmadan kâğıda aktarılır. Boyalar tekneye serpilirken ödü az olan boya önce, ödü fazla olan boya sonra serpilir. Tek renkli olabileceği gibi çok renkli de olabilir. (Barutçugil, 2001, s. 85).

Gelgit Ebru: Battal zemin hazırlandıktan sonra biz yardımı ile teknenin kenarlarına paralel olarak yapılan ileri-geri hareketler sonucu oluşan ebru çeşididir (Özçimi, 2007, s. 66).

Şal Ebru: Hazırlanan gelgit ebru üzerine teknenin çaprazına doğru yapılan gelgit hareketleriyle ya da 'S' kıvrımlar çizilerek oluşan ebru desenine şal ebrusu denilmektedir (Barutçugil, 2001, s. 90). Gelgit hareketlerinin düzensiz ve daire şeklinde çizilmesiyle de şal deseni elde edilebilir (Derman,1977, s. 13).

Taraklı Ebru: Tahta çubuk üzerine dizilmiş ince tel ya da iğneler ile hazırlanan tarak denilen alet teknede hazırlanmış olan ebru üzerinde gezdirilir. Gelgit ebru üzerinde yapılacak bu uygulama gelgit hareketinin aksi yönünde olmalıdır. Taraklı ebru, gelgit ebrusu üzerinde uygulanabildiği gibi battal ebru üzerinde de uygulanabilmektedir.

Tarağın sık ve seyrek dizilmiş olmasına göre geniş taraklı ebru ve ince taraklı ebru gibi sonuçlar elde edilir (Derman, 1977, s. 16). Taraklı ebru yaptıktan sonra farklı dizilime sahip tarak ile zig zag hareketler yapılarak zemin üzerinde gezdirilirse tavus kuşu veya midye kabuğu olarak adlandırılan desenler elde edilir (Barutçugil, 2001, s.95).

Bülbülyuvası Ebru: Genellikle battal zemin üzerine içten dışa veya dıştan içe doğru helozonik daireler çizerek oluşturulan ebru çeşididir. Dairelerin çapları istenilen büyüklükte yapılabilir. Battal, taraklı ve gelgit ebru üzerine de uygulanabilmektedir (Dere, 2007, s. 100).

Dalgalı Ebru: Teknede hazırlanan ebru, ileri geri hareketler yaparak kâğıda aktarıldığında dalgalı bir görünüm oluşur. Bu ebrulara da dalgalı ebru denilmektedir.

Kumlu-Kılçıklı Ebru: Kumlu ebru yapılırken en iyi netice veren boya lahor çividir. Teknenin ortasından başlayarak tüm yüzey kaplanana kadar lahor çividi damlatılır. Birbirini iterek sıkışan boyada çatlaklar oluşur. Boyanın su miktarı azaltılarak da kumlu görünüm elde edilebilir (Barutçugil, 2001, s. 104). Daha fazla çatlama isteniyorsa teknenin yüzeyi kapatılarak bekletilir. Çatlaklar 'v' şeklini aldığıda kılçıklı ebru oluşur. İçine lahor katılmış renklerle daha iyi netice alınabilir (Dere, 2007, s. 112).

Hatib Ebru: Hatib ebrusu ilk kez Ayasofya Cami hatibi Mehmed Efendi tarafından yapılmış olup kendi ismiyle anılmaktadır. Zemin ebrusu üzerine bir veya daha fazla rengin iç içe damlatılıp bu renkli damlaların biz ile sağdan sola, yukarıdan aşağıya hareket ettirilmesiyle oluşan desenlerdir. Hatib ebrusunda en fazla çarkıfelek, yürek, taraklı yürek ve yıldız şekilleri kullanılmıştır (Derman, 1977, s. 15-19).

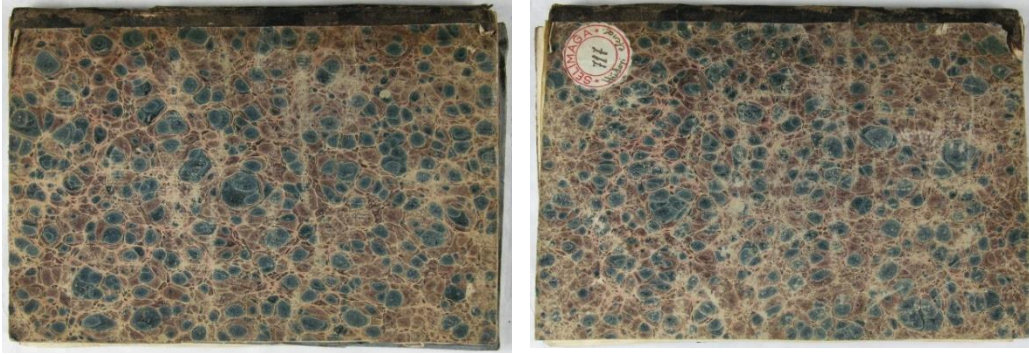
Çiçekli Ebru: Necmeddin Okyay'ın geliştirdiği ve kendi adı ile anılan ebru türüdür. Herhangi bir ebru deseni zemin olarak yapılır. Zemin ebrusunun açık renkli olmasına dikkat edilir. Bu zeminlerin üzerine biz yardımı ile damlatılan boyaların şekillendirilmesi ile yaprak ve çiçek desenleri çizilir (Barutçugil, 2001, s. 115).

3. İstanbul Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Aziz Mahmud Hüdai Efendi Koleksiyonu Yazmalarında Bulunan Ebru Örnekleri

Yazma eserin adı 'el- Vasiyye' dir. Müellifi 'Ebû Hanîfe (İmam-ı A'zam), Numân b. Sâbit b. Zûtâ el-Kûfî, 150/767' dir. Akaid ve Kelam konularını içeren yazma Arapça olarak kaleme alınmıştır.

Battal ebru, eserin üst ve alt kapağında yer almaktadır. Kullanılan renkler kahverengi ve lahor çividir. Tekneye ilk olarak kahverengi boya serpilmiş sonrasında lahor çividi boya ile serpmeler yapılmıştır. Boyaların öd miktarlarının azlığı ve fırçanın iyi sıyırılmasıyla damlaların tekneye küçük düşmesi sağlanmıştır.

Resim 1. Battal Ebru, 717 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Münacat-ı İlahiyye' adlı yazma eserin dili Arapça'dır.

Üst kapak, alt kapak ve miklebde bulunan battal ebru hazırlanırken sırasıyla kahverengi, lahor çividi ve pembe boyalar kullanılmıştır. Lahor çividi zemine yoğun olarak atılmış ve kahverengi boyayının sıkışması sağlanmıştır. Tekneye son olarak neftli pembe rengi serpilerek ebru tamamlanmıştır.

Resim 2. Battal Ebru, 1843 Numaralı Yazma Eser

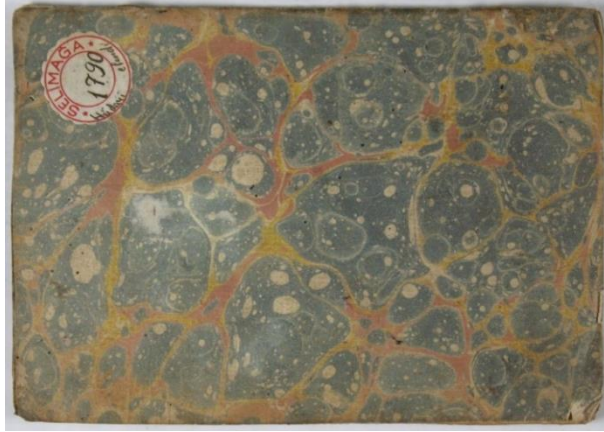

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Ahkam-ı Ecrâm' adlı eserin müellifi 'Mehmed Emin' dir. Türkçe olarak kalem alınan yazmanın istinsah tarihi H.1290'dır.

Ebru yazma eserin üst kapağında bulunmaktadır. Kullanılan renkler, sarı, kırmızı ve lahor boyalarıdır. Tekneye sırasıyla sarı, kırmızı ve lahor boyalar serpilmiştir. Ebruya son olarak serpmeler yapılarak serpmeli battal ebru hazırlanmıştır.

Resim 3. Battal Ebru, 1790 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

El yazması Kur'an-ı Kerim'in istinsah tarihi H. 621'dir.

Kur'an-ı Kerim'in üst ve alt kapağında yer alan ebruda turuncu ve lahor çividi kullanılarak battal bir zemin hazırlandıktan sonra teknenin enine ve boyuna zıt yönde paralel hareketler yapılarak gelgit ebru elde edilmiştir. Son olarak açık tonda toprak rengi ile serpmeler yapılmış ve serpmeli gelgit ebrusu ortaya çıkmıştır.

Resim 4. Gelgit Ebru, 00020 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'eş-Şemâilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâilü'l-Mustafaviyye' adlı yazmanın müellifi 'Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, 279/892'dir. Arapça kaleme alınan yazma eserin konusu Siyer-i Nebevî, Şemâil-i Şerîfe'dir.

Yazmayı süsleyen gelgit ebru eserin üst kapağında yer almaktadır. Ebruda, yeşil, neftli kırmızı, sarı ve neftli lahor çividi renkler kullanılarak bir zemin hazırlandıktan sonra teknenin kenarlarına paralel olarak zıt yönde yapılan hareketlerle gelgit deseni oluşturulmuştur.

Resim 5. Gelgit Ebru, 1855 Numaralı Yazma Eser

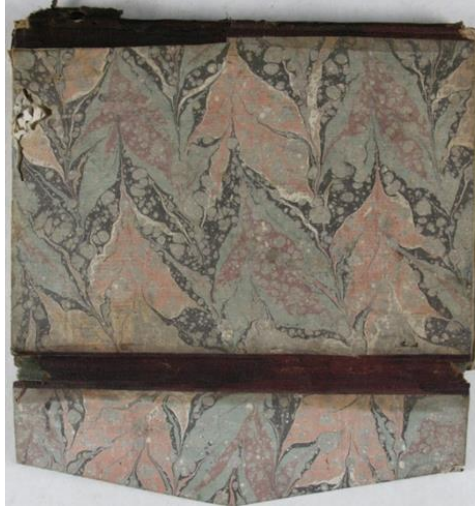

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Şerhu Risâleti'l Âdâb' adlı eserin müellifi 'El-Cali Ömer b. Ahmed'dir. Mantık konularını içeren yazmanın dili Arapça'dır.

Ebru yazmanın alt kapak ve miklebinde bulunmaktadır. Kullanılan renkler siyah, kırmızı, yeşil ve gridir. Zemine ilk olarak siyah renk atılmış ardından teknenin belli bölgelerine yeşil, belli bölgelerine ise kırmızı renk damlatılmıştır. Sonrasında yeşil rengin üzerlerine gelecek şekilde lök (vişne çürüğü) rengi damlatılmış ve teknenin köşelerine yapılan paralel hareketlerle gelgit deseni oluşturulmuştur. Son olarak gri renk ile serpmeler yapılarak serpmeli gelgit ebrusu hazırlanmıştır.

Resim 6. Gelgit Ebru, 1538 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Hulâsatü'l-Beyân fî Mezhebi Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân' adlı eserin müellifi 'Afvî, Ya'kûb b. Mustafa el-Üsküdârî el-Celvetî, 1149/1736'dir. Akâid ve Kelâm konularını içeren yazmanın dili Türkçe'dir.

Sarı, gri ve nefli lahor boyları kullanılarak hazırlanan şal ebrusu yazmanın alt kapak ve miklebinde bulunmaktadır. Sırasıyla tekneye gri, sarı ve nefli lahor boyları serpilmiştir. Teknenin kenarlarına zıt yöne yapılan gelgit hareketi sonrası biz yardımcı ile 'S' kıvrımlar yapılarak şal deseni uygulanmıştır.

Resim 7. Şal Ebru, 392 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Terceme-i Milel ve Nihal' adlı yazma eserin müellifi 'Şehristânî, Ebu'l-Feth Tâceddin (Lisânüddin) Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed eş-Şehristânî, 548/1153'dir. Türkçe kaleme alınan yazmanın konusu Mezhepler Tarihidir.

Şal ebrusu yazmanın üst kapak içinde bulunmaktadır. Tekneye serpilen ilk renk neftli siyahtır. Siyah rengin üzerine sırasıyla mavi ve neftli kırmızı boyalar atılmıştır. Ancak bu iki renk teknede dengeli olarak dağıtılmamış olup belli bölgelerde mavi belli bölgelerde kırmızı rengin daha yoğun olduğu görülmektedir. Yapılan gelgit hareketlerinin ardından şal deseni uygulanmıştır.

Resim 8. Şal Ebru, 879 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

Şerhu Salati'l- Meşşiyye' adlı yazmanın müellifi 'İsmâil Hakkı Bursevî, İsmâil Hakkı b. Mustafa el-Bursevî el-Celvetî, 1137/1725'dir. Dili Türkçe olan yazma eserin istinsah tarihi ise H.1220'dir.

Şal ebrusu eserin alt kapak ve miklebinde yer almaktadır. Alt kapakda bulunan ebrunun renklerinde solmalar görülmektedir. Miklebtteki ebrunun durumu daha iyi olduğundan renk tespiti ona göre yapılmıştır. Ebruda kullanılan renkler, siyah, turuncu, vişneçürüğü, lahor ve

kahverengidir. Saydığımız renkler tekneye serpilmiş ve biz yardımı ile 'S' hareketleri yapılarak şal deseni uygulanmıştır. Vişne çürüğü boyada çatlama tespit edilmiştir.

Resim 9. Şal Ebru, 447 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'El- Fazlü'l- Vehbî fi Tercemeti'l-Canibi'l-Garbî' adlı eserin müellifi 'Neylî Mirzâzâde Ahmed b. Mirzâ Mehmed b. Habîb el-İstanbulî'dir. Tasavvuf ve Tarikatlar konulu yazmanın dili Türkçe olup istinsah tarihi H.1156'dır.

Üst kapakta yer alan neftli şal ebruda kırmızı, sarı ve mavi renkler kullanılarak battal bir zemin hazırlanmıştır. Zemindeki ebruya gelgit hareketleri yapılmadan şal deseni uygulanmıştır.

Resim 10. Şal Ebru, 317 Numaralı Yazma Eser

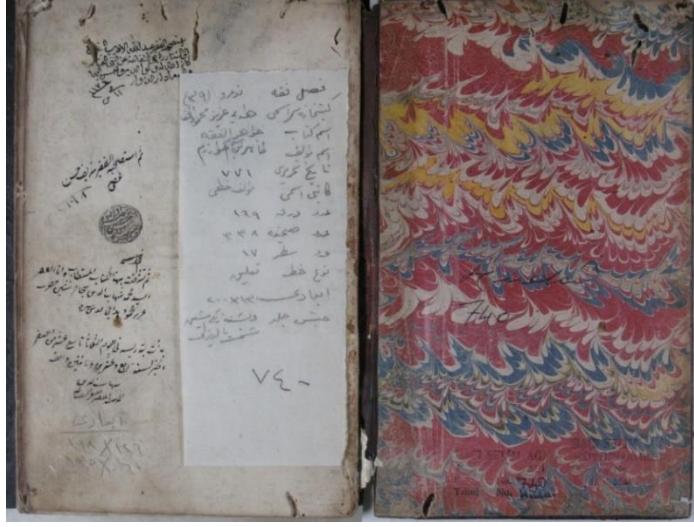

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Cevâhiru'l-Fıkıh' adlı eserin müellifi 'Sa'id Nemedpûş, Tâhir b. İslam b. Kâsım el-Harizmî el-Ensârî' dir. Konusu Fıkıh İlmidir. Dili Arapça olan yazmanın istinsah tarihi H. 771'dir.

Yazmada ebrunun bulunduğu yer üst kapak içidir. Taraklı ebruda kullanılan renkler, kırmızı, mavi, sarı ve gridir. Boyalar tekneye atıldıktan sonra muhtemelen ince düz tarak geçişinin ardından çapraz hareketlerle midye kabuğu tarak geçişi yapılmış ve desen oluşturulmuştur. Beyaz kâğıt rengi de boyaların arasında bir renk gibi durmaktadır.

Resim 11. Taraklı Ebru, 740 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Şerh-i Sohbetü'l-Ebrar' adlı eserin müellifi 'Şem'î el-Prizreni, Şem'ullah Mustafa b. Muhammed el-İstanbulî, 936/1530' dir. Dili Türkçe olan yazmanın istinsah tarihi H. 1009'dur.

Eserin alt kapak ve miklebinde bulunan taraklı ebruda kullanılan renler siyah, kırmızı ve oksit sarıdır. Miklebtteki ebrunun durumu daha iyi olduğundan renk tespiti ona bakılarak yapılmıştır. Renkler tekneye serpidikten sonra gelgit hareketleri yapılmış ve ardından sık dişli tarak yardımı ile geçiş yapılmıştır. Oluşan taraklı ebruya biz ile şal deseni uygulanmıştır. Alt kapak ve miklebtteki ebruların üzerinde kahverengi deriden şemse motifi bulunmaktadır.

Resim 12. Taraklı Ebru, 1331 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Şerhu'l-Ed'iyeti'l-Varide fi'l-Camii's-Sağır' adlı yazma eserin müellifi 'Süruri Muhammed b. İbrahim' dir. Arapça kaleme alınan eserin istinsah tarihi H. 1126'dır.

Eserin üst kapağında bulunan taraklı ebru örneğinde kullanılan renkler gri, pembe ve neftli siyahtır. Bu renklerle zemin hazırlandıktan sonra geniş dizilmiş tarak ile geçiş yapılmıştır. Tarak aralıklarının teknenin bazı yerlerinde genişlediği görülmektedir.

Resim 13. Taraklı Ebru, 205 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Şerhu Risaleti'l-Hadimi fi Süluki'n-Nakşiyye' adlı yazmanın dili Arapça olup istinsah tarihi H.1238'dir.

Ebru, yazma eserin üst kapağında bulunmaktadır. Yeşilin iki tonu, turuncu, pembe, mor, kahverengi, sarı renkleri kullanılarak battal bir zemin hazırlanmıştır. Hazırlanan zemin üzerine dıştan içe doğru çizilen helozonik hareketlerle bülbülyuvası deseni uygulanmıştır. Ebruda turuncu ve kahverengi boyanın az miktarda kullanıldığı ve renklerin yüzeye dengeli dağıtılmadığı görülmektedir.

Resim 14. Bülbülyuvası Ebru, 365 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Risaletü'r-Reddiyye ale'n-Nusayriyye' adlı yazma eserin dili Arapça'dır.

Üst kapakta yer alan dalgalı ebrunun zemin renkleri kahverengi ve yeşildir. Üzerine serpilmiş pembe renk iri damlalar halinde yoğun olarak tekneye atılmış ve zemin boyasını sıkıştırmıştır. Ebru kâğıdı tekneye ileri geri hareketler yapılarak yatırılmış ve dalgalanma sağlanmıştır.

Resim 15. Dalgalı Ebru, 966 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Hediyetü's-Sâlikîn' adlı yazma eserin müellifi 'Afvî, Ya'kûb b. Mustafa el-Üsküdârî el-Celvetî, 1149/1736' dir. Konusu Tasavvuf ve Tarikatlar olup Arapça kaleme alınmıştır.

Eserin alt kapak ve miklebinde bulunan kumlu ebruda ilk olarak yeşil, turuncu ve kahverengi boyalar ile battal bir zemin hazırlanmıştır. Hazırlanan zemin üzerine iç içe damlatılan lahor boyası sıkışarak çatlamış ve kumlu bir görünüm oluşmuştur.

Resim 16. Kumlu Ebru, 375 Numaralı Yazma Eser

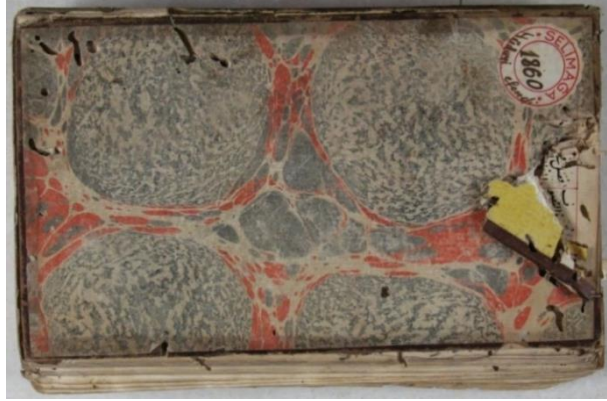

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Kitabü'l-Mecalin ve'l-Meva'iz' adlı eserin dili Arapça'dır. İstinsah tarihi ise H. 1108'dir.

Ebru eserin üst kapağında yer almaktadır. Oksit kırmızı ve gri renk ile battal bir zemin hazırlandıktan sonra gri renk zemin boyalarının üzerine iç içe gelecek şekilde damlatılmış ve sıkışan boyanın çatlaması sağlanmıştır. Çatlayan gri boyada kılçıklanma oluşmuştur.

Resim 17. Kumlu-Kılçıklı Ebru, 1860 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Esâsü'l-İktibâs' adlı yazma eserin müellifi 'İhtiyâruddin Hüseyin b. Gıyâseddin el-Hüseyinî et-Türbetî el-Herevî 928/1522' dir. Arap Edebiyatı konulu eserin dili Arapçadır. İstinsah tarihi H. 1155'dir.

Kumlu ebru eserin alt kapağında bulunmaktadır. Turuncu renk ile hazırlanan zemin üzerine muhtemelen su oranı azaltılmış yeşil boya damlatılmış ve boyada kumlanma meydana gelmiştir. Oluşan yuvarlaklar biz ile içeri ve dışarı doğru çekilerek hatip deseni uygulanmıştır.

Resim 18. Kumlu Hatib Ebru, 1296 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Aziz' adlı yazma eserin müellifi 'Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî el-Mettûyî, 468/1070'dir. Arapça kaleme alınmış olan yazmanın konusu Rivâyet Tefsirleridir.

Hatib ebrusu eserin üst kapağında bulunmaktadır. Siyah renk ile zemin hazırlanmıştır. Bu zemin üzerine yer yer lahor çividi, kahverengi ve pembe boya damlatıldığı, yer yer sadece lahor çividinin damlatıldığı görülmektedir. Oluşan yuvarlaklar biz ile içeri ve dışarı doğru çekilerek hatip desenleri uygulanmıştır. Su oranı azaltılmış olan lahor boyasında çatlama meydana gelmiş ve kumlu hatib ebrusu oluşmuştur.

Resim 19. Kumlu Hatib Ebru, 59 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Şer-i Kaside-i Evliya Mehmed Ağa' adlı yazma eserin müellifi 'İsmâ'il Hakkı Bursevî, İsmâ'il Hakkı b. Mustafa el-Bursevî el-Celvetî, 1137/1725'dir. Dili Türkçe olan yazmanın istinsah tarihi H. 1121'dir.

Kumlu hatib ebrusu yazmanın alt kapak ve miklebinde bulunmaktadır. Alt kapaktaki ebru oldukça yıpranmış olduğundan daha iyi durumda olan miklebteki ebruya göre renk tespiti yapılmıştır. Ebruda kullanılan renkler, gri, siyah, kırmızı ve mavidir. Zemin rengi olarak gri boya kullanılmıştır. Teknenin bazı yerlerinde mavi ve siyah renkler, bazı yerlerinde ise kırmızı ve mavi renkler iç içe damlatılmış ve damlalara biz ile müdahaleler yapılarak hatib deseni uygulanmıştır. Boyaların tamamında kumlanma görülmektedir.

Resim 20. Kumlu Hatib Ebru, 465 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Gül ü Bülbül' adlı yazma eserin müellifi 'Fazlî, Kara Fazlı Mehmed el-İstanbuli, 971/1564'dir. Türk Edebiyatı konulu yazmanın dili Türkçe'dir. İstinsah tarihi ise H. 1009'dur.

Hatib ebrusu eserin alt kapak ve miklebinde yer almaktadır. Siyah renk ile hazırlanan zemin üzerine damlatılan sarı boya biz yardımı ile içeri ve dışarı doğru çekilerek hatib deseni uygulanmıştır.

Resim 21. Hatib Ebru, 1350 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Hâşiye alâ Şerhi's- Şemsiyye'adlı yazma eserin müellifi "M. Nevşehri Ömer b. Osman"dır. Konusu Mantık İlmi olan yazmanın dili Arapça'dır.

Ebru eserin üst kapağında bulunmaktadır. Hatib ebrusunun zemininde mavi ve siyah renk kullanılmıştır. Siyah renk tekneye dengeli dağıtılmamıştır. Zemin renklerinde solmalar görülmektedir. Siyah ve kırmızı boya iç içe damlatılmış ve damlalar biz ile çekilerek yürek hatib deseni uygulanmıştır.

Resim 22. Hatib Ebru, 1544 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'el- Hediyetü's-Suğra' adlı yazma eserin müellifi 'Kara Musa Efendi'dir. Dili Arapça olan yazmanın istinsah tarihi H.1055'dir.

Çiçek ebrusu yazma eserin üst kapağında yer almaktadır. Yeşil ve neftli lahor çividi boya ile zemin hazırlanmıştır. Hazırlanan zemin üzerine damlatılan yaprak yeşili boya biz ile çekilerek hazırlanan yaprak ve sapların her birinin ucuna damlatılan dört adet kırmızı boya ile çiçek görünümü elde edilmiştir.

Resim 23. Çiçekli Ebru, 891 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Risale fi Meseleti's-Sulhi Ba'de'l-Half' adlı yazmanın dili Arapça'dır.

Ebru eserin üst kapak içi ve yan kâğıdında yer almaktadır. Zeminde lahor çividi ve sarı renk boya kullanılmıştır. Boyalar zemine geliş güzel atılmış ve dengeli olarak dağıtılmamıştır. İki renkte de çatlamlar görülmektedir. Yeşil, kırmızı ve turuncu renkler üst üste damlatılarak çiçek görünümü elde edilmiştir.

Resim 24. Çiçekli Ebru, 1809 Numaralı Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

'Mukidu'l-Azhan ve Mükizu'l-Vasman' adlı yazma eserin müellifi 'La'lizade, Abdulbâkî b. Mehmed b. İbrâhim el-İstanbûlî, 1159/1746'dir. Arapça olarak kaleme alınmış olan eserin istinsah tarihi H. 1161'dir.

Eserin üst kapak içinde bulunan ebrunun zemininde kahverengi boya izleri olduğundan zeminin kahverengi olduğu tahmin edilmektedir. Zemin üzerine yaprak yeşili boya ile damlatılan damlalar biz ile çekilerek yaprak ve sap görünümü elde edilmiştir. Sarı ve kırmızı boyalar ile damlatılan damlalar ise biz yardımı ile dört yönden çekilerek çiçekli ebru hazırlanmıştır.

Resim 25. Çiçekli Ebru, 1847 Numaralı Yazma Eser

Kaynak (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi Koleksiyonu)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlıda padişahlar, devlet adamları kütüphane kurmaya önem vermişlerdir. İlim ve hayır amaçlı kurulan bu kütüphaneler, dönemin eğitim hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Kurulan kütüphanelerin koleksiyonları kurucusu ve hayır sahiplerinin vakfettiği kitaplarla zenginleşmiştir.

Çalışma Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Aziz Mahmud Hüdai Efendi Koleksiyonu yazmalarında bulunan ebruların incelenmesi amaçlı yapılmıştır. Hüdai Efendi Koleksiyonu'nda 806 adet yazma, 1342 adet matbu eser yer almaktadır. 806 adet yazma için katalog taraması yapılmış ve 188 adet ebru tespit edilmiştir. Bunlardan 63 adedi battal ebru, 18 adedi kumlu kılçıklı ebru, 38 adedi hatib ebru, 23 adedi taraklı ebru, 21 adedi şal ebru, 10 adedi gelgit ebru, 11 adedi çiçekli ebru ve 3 adedi dalgalı ebru, 1 adedi bülbülyuvası ebrudan oluşmaktadır. Tespit edilen ebrular arasından 25 adet ebru desen, renk ve teknik açıdan anlatılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan ebrular, battal ebru, gelgit ebru, şal ebru, tarak ebru, bülbülyuvası ebru, dalgalı ebru, kumlu kılçıklı ebru, hatib ebru ve çiçekli ebrulardır.

Ebruların Kullanıldığı Yerler: Alt kapak, üst kapak, mikleb, kapak içi ve yan kâğıtlardır.

Ebrularda Kullanılan Renkler: Yeşil, lahor çividi, kahverengi, pembe, sarı, vişne çürüğü, kırmızı, mavi, siyah, turuncu, gri, mor renk boyalar kullanılmıştır.

Tarih: Kütüphanede karşımıza çıkan ebrular yazma eserlerin ciltlerinde yer almaktadır ve el yazması eserin cildinin tarih içerisinde yenilenme olasılığı göz önüne alınarak ve ebrular üzerinde bir imza ve tarih bulunmadığı için ebruların tarih tespitini yapmak mümkün olamamıştır.

Hatib Mehmed Efendi'nin doğum tarihi bilinmemekle beraber vefat tarihinin 1773 olduğu biliniyor. Muhtemelen 1746 yılında Ayasofya Cami Hatipliğine tain edildi (Derman, 2020, s. 544-545). Hatib ebruları ilk kez Hatib Mehmed Efendi tarafından yapılmıştır. Mehmed Efendi'nin eserlerinin arasında kumlu ebrular da bulunmaktadır. Bu durumları göz önüne alarak; 375, 1860, 1296, 496, 1350, 1544, 59 ve 465 numaralı eserler için 18. yüzyıl bir tarih belirlemesi olabilir.

Battal Ebrular: 717 numaralı yazma eserde bulunan battal ebruda boyalar küçük damlalar halinde serpilmiştir. 1843 numaralı yazmada yer alan ebruda ise son atılan boya nefli boyadır. 1790 numaralı yazma eserdeki ebru, serpmeli battal ebrudur.

Gelgit Ebrular: 1538 ve 00020 numaralı eserlerde bulunan ebruların serpmeli gelgit ebrusu olduğu, 1855 numaralı yazmadaki ebrunun ise neftli boyalar ile hazırlanmış gelgit ebrusu olduğu tespit edilmiştir.

Şal Ebrular: 317 numaralı örnek de diğer örneklerden farklı olarak battal zemin üzerinde şal desenlerinin uygulandığı görülmektedir. 879 numaralı yazmada bulunan ebrunun siyah ve kırmızı renkleri neftli boyalardır.

Taraklı Ebrular: 740 numaralı yazmada yer alan tarak deseni midye kabuğu olarak adlandırdığımız tarak türüdür. 1332 numaralı yazmadaki taraklı ebruda ince tarak ile geçiş yapıldıktan sonra taraklı ebruya şal deseni uygulanmıştır. 205 numaralı yazma eserde bulunan taraklı ebruya ise geniş aralıklı tarak ile desen verilmiştir.

Bülbülyuvası Ebru: 365 numaralı yazmada yer alan bülbül yuvası ebru battal zemin üzerine uygulanmıştır.

Dalgalı Ebru: Yazma eserin üst kapağında bulunan dalgalı ebruda yıpranmalar ve renklerinde solmalar görülmektedir.

Kumlu-Kılçıklı Ebrular: 1860 numaralı yazmada bulunan kumlu ebruda kılçıklanmalar görülmektedir.

Hatib Ebrular: Değerlendirmeye alınan 59, 465, 1296 numaralı yazmalarda bulunan hatib ebrularının kumlu hatib ebru örneği olduğu görülmektedir.

Çiçekli Ebrular: Değerlendirmeye alınan 3 adet çiçekli ebrudan 891 ve 1847 numaralı yazma eserlerdeki ebrular dönemin çiçek üslubunu yansıtmaktadır. 1809 numaralı eserde bulunan ebru da ise yaprak ve çiçek renkleri üst üste damlatılarak çiçek görünümü elde edilmiştir.

Kitap süsleme sanatlarında önemli bir yere sahip olan ebru sanatının ilk örnekleri ile günümüz klasik ebru örnekleri arasında uygulama şekli ve desenler açısından önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Geçmiş asırlarda icra edilmiş olan ebrular bu günün ebru sanatkârlarına örnek teşkil etmiştir. Geleneğe bağlı kalınan bu sanatta 19. yüzyıl sonrasında sanatkârların katkılarıyla özellikle çiçekli ebrularda önemli gelişmeler görülmüştür. Tarihi boyunca kâğıt süsleme sanatı olarak anılan ebru, bugün kâğıt dışında birçok kullanım alanı bulan bir sanat haline gelmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapmış olduğum bu çalışmada sunmuş olduğum veri ve analizleri, elde ettiğim bilgileri, belgeleri ahlaki kurallar ve akademiye uygun kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bildiririm. Yine elde ettiğim tüm bilgileri, dokümanları ve neticeleri bilimsel kaynaklardan etik kurallarına uyararak yararlandığımı bildiririm. Yaptığım çalışmamda faydalandığım tüm eserlerin uygun atıflarda bulunarak kaynak gösterimi yaptığımı ve kullandığım verilerde bir farklılık oluşturmadığımı, çalışmamın özgünlük yönünden uygunluğunu bildiririm. Aksi bir hal ortaya çıktığında aleyhime oluşacak her türlü hak kayıplarını kabul ettiğimi açıklarım.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma sadece bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Barutçugil, H. (2001). *Suyun rüyası ebru yaşayan gelenek*. Ebristan Yayınları.
- Barutçugil, H. (2010). *Geçmişten günümüze ebru sanatı ve çağdaş bir yorum ile günümüz tekstiline uygulanması*. [Yüksek lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Dere, Ö. F. (2007). *Ebru sanatı*. İsmek Yayınları.
- Derman, M. U. (1977). *Türk sanatında ebru*. Akbank Yayınları.
- Derman, M. U. (1994). Ebru. A. H. Çavuşoğlu, M. S. Mertoğlu (Ed), *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.10, ss. 80-82) içinde. Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama ve Ticaret İşletmesi.
- Derman, M. U. (2020). Hatîp mehmed efendi. A. H. Çavuşoğlu, M. S. Mertoğlu (Ed), *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.1, ss. 544-545) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Erünsal, İ. E. (1996). Hacı selim ağa kütüphanesi. A. H. Çavuşoğlu, M. S. Mertoğlu (Ed), *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 498) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Özçimi, S. (2007). *Geçmişten geleceğe türk ebru sanatı*. İSMEK Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri 23 Haziran (48-68), İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of the study is to know and examine marbling works in the past centuries and contribute to today's art of marbling by identifying the patterns, colors and techniques used in these works. In this direction, a catalogue search was made in Hacı Selim Ağa Manuscript Library's Aziz Mahmud Hüdayi Efendi collection. These patterns are defined, and among the identified marbling patterns, 25 marbling patterns were explained and evaluated in terms of color and technique.

Marblings were discussed by determining which dyes were used and which patterns were applied with which techniques centuries ago. In addition, the imprint information of the manuscripts containing the evaluated marbling is also given.

When we look at the history of marbling art, there is no clear information about when and where its production is started. Marbling, which emerged as the art of paper decoration, was used together with calligraphy and bookbinding arts. The art of marbling, which has an essential place among the book decoration arts, was first used on the bindings of manuscripts, side papers and the moldings around the inscriptions of a muraqqa which is an album in book form containing Islamic miniature paintings and specimens of Islamic calligraphy.

Marbling is a colorful embroidery made on the water's surface, and its production is briefly carried out as follows. After the water, whose consistency has been increased with the help of tragacanth and similar substances, is placed into the vessel where marbling will be done, natural dyes containing gall and water are sprinkled on the surface with the help of a special brush made of horse hair and rose branches. The final pattern is transferred to paper.

There are different types of marbling patterns. If the patterns are sprinkled on the surface of the vessel and transferred to the paper without any processing, this is called "battal" marbling. After the bottom floor is created, it is made by moving back and forth in opposite directions along the long and short sides of the boat with the help of a needle or wire. The resulting marbling pattern is called 'tidal marbling'. We call the marbling pattern created by tidal movements diagonally or by drawing 'S' folds as 'raft marbling' if the tool we call comb, which, prepared with thin wire or needless arranged on a wooden stick, is moved over the marbling prepared in the boot, this marbling type is called 'combed marbling'. 'Nightingale nest marbling' is the marbling that is

usually formed by drawing spirals of the desired diameter starting from the inside to the outside after small-grained "battal" marbling is done. When the marbling prepared in the tool is transferred to the paper by making back-and-forth movements, it is transferred to the paper by making back-and-forth movements. Then, a wavy appearance occurs. This type of marbling is called 'wavy marbling'. The paints drip into each other, get stuck, and crack. This creating is called 'sand marbling'. If this sanding is desired to be greater, the paints are left to wait without intervention. If the cracks in the waiting paints take the shape of a 'V', this is called 'herringbone marbling'. The marbling formed by dropping one or more colors onto the ground marbling and pulling them in and out is 'hatip marbling'. 'Floral marbling' is another type of marbling formed by drawing leaf and flower patterns by shopping the paints dropped on the prepared ground marbling.

The study was carried out From Aziz Mahmud Hüdai Collection, which is found in Hacı Selim Ağa Manuscripts Library. The collection includes 806 manuscripts and 1342 printed works. A catalogue search was done for 806 manuscripts, and 188 marbling works were identified. Among the identified marblings, 25 were evaluated in terms of patterns, color and technique and evaluated within the scope of the study. Marblings which are evaluated consist of "battal" marbling, tidal marbling, "hatip" marbling, nightingale nest marbling, raft marbling, combed marbling, wavy marbling, sand-herringbone marbling and floral marbling.

It can be seen that the marbling techniques discussed in the study were used on the lover cover, upper cover, inner cover, and side papers of the manuscripts. It was determined that the colors used were green, brown, pink, yellow, cherry rot, red, blue, black, orange, grey, purple.

The marblings we encounter in the library are located in the bindings of the manuscripts, and considering the possibility of the manuscript's binding being renewed throughout history and since there is no signature or date on the marblings, it was not possible to determine the date of the marblings.

The floral marblings in the study display a different style in today's floral marblings. It is thought that tools used during the construction phase were different from today's.

It is seen that there is no significant change in terms of application method and patterns between the first example of marbling art, which has an essential place in book decoration arts, and today's examples. The marbling performed in the past centuries has set an example for today's marbling artists.

This art, which adheres to tradition, has been continued until the master-apprentice relationship, just as it was done approximately 500 years ago. After the 19th century, significant developments were seen, especially in floral marbling, with the contribution of artists. Marbling, known as the art of paper decoration throughout its history, has today become an art that finds many uses other than paper.